

Veje til voksenlivet

Overvejelser vedrørende den konfirmerede ungdoms historie

Af Søren Ehlers

»... Barndommen er Spiretiden, Legetiden og Saatiden, som under lykkelige Omstændigheder har hele Vaarens Friskhed og Ynde, men ogsaa hele dens Ubestemthed, foranderlige Vejrligt og tvetydige Forvarsler.

Ungdommen er efter saadan en Vaar Livets Sommerdage med Fuglesangen og de grønne Lunde, med Blomstervrimlen og Snogene derunder, med den vide, tit vildsomme Omvanken og de smilende Udsigter fra alle Høje.

Mandsalderen er derimod Livets Høsttid, rig eller fattig, som vor Lod er falden, den travleste og mest indviklede i alle Forhold.

Alderdommen kommer saa, hvis man lever sin Tid ud, mild eller stræng, men altid den koldeste, da Grøden er gaaet af Jorden, saa Spørgsmaalet bliver, hvad Sommeren har avlet ...« (N. F. S. Grundtvig 1861, her efter Hans Rosendal 1915).

Grundtvig valgte årstidernes vekslen som billede, da han historisk-poetisk ville skildre livsforløbet. For ham bestod menneskelivet ikke af lutter tilfældigheder – i ethvert livsforløb hang tingene sammen. Om efteråret og vinteren bliver gode årstider, kommer især til at afhænge af vækstbetingelserne om sommeren. At vilkårene i ungdommen er afgørende for, hvordan livet som voksen og ældre vil forme sig, understreges igen og igen hos Grundtvig. Det er jo ikke nogen ny konstatering – voksne og ældre har vel alle dage rystet på hovedet ad de unge, der ikke forstod at udnytte deres ungdomsår på en konstruktiv måde.

Det hører imidlertid det 20. århundrede til at betragte ungdommens opdragelse og undervisning som et fælles anliggende – en samfundsopgave – der kun kan løses, hvis der iværksættes foranstaltninger af privat eller offentlig art. De voksnes og de ældres diskussioner om, hvad der konkret skal gøres for de unge, om foranstaltningerne skal være frivillige eller obligatoriske, private eller offentlige, boglige eller praktiske osv. har været i gang i hele århundredet, og i visse perioder kan de karakteriseres som debatter. Det gælder f.eks. perioden 1910-21, hvor debatten handlede om »Den konfirmerede Ungdom«s opdragelse og undervisning. En række bestræbelser kulminerer omkring 1910, der nærmest bliver et vendepunkt i dansk ungdoms historie. Man kan f.eks. nævne, at afholdsbevægelsen, husmandsbevægelsen, arbejderbevægelsen og kvindebevægelsen nu begyndte at kræve, at der blev etableret undervisningstilbud til de konfirmerede, at spejderbevægelsen slog an dette år, at Militært Tidsskrift nu bragte en del pædagogiske artikler, osv. Der blev i det følgende tiår taget mange initiativer for de unge – i dag ville vi sige, at perioden var præget af en række »forsøgs- og udviklingsarbejder« – og disse private og offentlige initiativer fandt først deres form omkring 1920. Det gælder fornyelser indenfor den offentlige skole, indenfor fritidsområdet og indenfor de forskellige former for ungdomsundervisning. Størsteparten af datidens

unge havde en fast tilknytning til arbejdsmarkedet, hvor man i en årrække drøftede »den tjenende Ungdom«s vilkår. Rigsdagen vedtog i 1920 en lov om handelsskoler og året efter kom der både en ny lærlingelov og loven om medhjælperes retsforhold.

Vi kan med en vis ret sige, at de voksne og ældre, der havde prøvet at gå nye veje i arbejdet med unge 1910-21, havde skabt betingelser for et »ungdomspædagogisk« tidehvert. Fornylelsen kom »oppefra« – det var de voksnes og de ældres projekt – for man kan næppe tale om selvstændige ungdomsbevægelser i Danmark i denne periode. Derimod kan vi sige, at de ældre – bedsteforældrene – spillede en større rolle for de unges udvikling, end de gør i dag.

Det er processen – forsøgs- og udviklingsarbejdet 1910-21 – der er emnet for denne artikel. Hvilke veje måtte ungdommen nu følge for at komme ind i voksenlivet? Hvordan spillede de nye foranstaltninger sammen i et sogn? Hvordan var de organiseret, og hvilke opgaver løste præsten og læreren i den forbindelse? For at komme et svar nærmere refereres og diskuteres i det følgende nogle resultater fra en undersøgelse af udviklingen i stationsbyen Gilleleje. I den forbindelse skelnes der mellem *kvalificering* og *socialisering* af unge. Ved det første begreb forstås de læreprocesser, der giver den unge forudsætninger for at klare sig i arbejdslivet, mens der ved det andet forstås de læreprocesser, der giver den unge personlige forudsætninger for at klare sig i samfundslivet. Naturligvis vil to så rummelige begreber være overlappende: man vil ikke i praksis kunne afgøre, hvornår den ene slags læreprocesser slutter og den anden slags begynder. For institutionernes vedkommende kan vi sige, at f.eks. en højskole rummer mere socialisering end kvalificering, mens det forholdt sig omvendt med en realskole. Men først skal her redegøres for nogle bemærkelsesværdige forandringer i to samfundsinstitutioner, som langt de fleste unge stiftede bekendtskab med: tyendeinstitutionen og konfirmationen.

En plads som tyende hos fremmede

Det ældste og mest omfattende »tilbud« til unge på landet var fysisk arbejde under opsyn af voksne og ældre. I den daglige opdragelse og undervisning af landbobørn fyldte skolen med dens direkte påvirkning kun lidt i forhold til den indirekte påvirkning, som børnene fik i arbejdslivet. Hvad enten børnene arbejdede hjemme eller hos fremmede, modtog de en omfattende påvirkning fra de voksne og ældre, der tilrettelagde arbejdet og førte tilsyn med deres indsats, og den påvirkning forstærkedes, når børnene efter konfirmationen blev udskrevet af skolen. Det fremgår af tyendekommissionens betænkning fra 1910, at to femtedele af landets 15-18 årige og en trediedel af de 18-25 årige var tyende. Man mente dengang, at to femtedele eller måske halvdelen af hele befolkningen havde været tyende i 5-10 år. Tyendeinstitutionen må altså tillægges afgørende vægt som ramme om mange unges liv.

Forholdet mellem de unge og deres husbond blev reguleret efter tyendeloven af 1854 med ændringer af 1867. Tyendet var underkastet den huslige orden hos husbonden og pligtigt at vise ham lydighed. Husbonden havde ret til efter eget skøn at revse mandligt tyende under 18 år – samme bestemmelse fandtes i lærlingeloven af 1889 – og ret til at revse kvindeligt tyende under 16. Allerede i Danske Lov fandtes der bestemmelser om, at sognepræsten skulle attestere alle til- og fraflytninger, og efter 1814 skulle skolekommissionen forsyne de udskrevne elever med en attest om deres kundskaber og opførsel – denne skulle derefter

påtegnes af sognepræsten om flid og forhold i forbindelse med konfirmationen. Disse attester forsvandt med skudsmålsbogens indførelse i 1832, og efter 1875 førte myndighederne udelukkende kontrol med tjenestetjende, altså med de unge. Efter 1832 var det både præsten og husbonden, der indførte bemærkninger om de unges forhold – dog fjernedes i 1867 husbondens ret til at indføre egentlige skudsmål i bogen. Husbonden var nu, når han fæstede et tyende, *berettiget* til i skudsmålsbogen at anføre fæstemålets længde og den aftalte løn. Når tyendet senere forlod tjenesten, var husbonden *forpligtet* til at anføre fæstemålets længde og ophør. Tyendet var imidlertid fortsat *forpligtet* til at anmelde en flytning til sognefogeden på landet og til politiet i købstæderne og hovedstaden. Skudsmålsbogen fik i den forbindelse en påtegning, og tilgangen blev noteret i en protokol. Samme anmeldelsespligt påhvilede husbonden. Ved afgang fra pladsen havde alene tyendet anmeldelsespligt. Myndighederne havde i et vist omfang slækket på deres kontrolforanstaltninger, men overfor de unge, der tjente hos fremmede, blev de fastholdt. Når unge søgte plads, måtte de fremvise skudsmålsbogen, hvor det stod præcist angivet, hvor og hvorlænge de havde tjent. I talrige erindringer finder vi det lille træk, at de forældre, der første gang skal sende deres børn ud at tjene, understreger overfor barnet, at det skal være lydigt og ikke bringe skam over forældrene ved »at løbe af pladsen«. Skudsmålsbogen blev på denne måde et effektivt disciplineringsmiddel – det blev registreret, hvis de unge forlod pladsen i utide, og det kunne blive vanskeligt at finde en ny plads under de omstændigheder. Og her herskede nødvendighedens lov: Med en stor børneflokk var forældrene reelt ikke i stand til at forsørge dem alle – det var den egentlige årsag til, at 10-12 årige måtte tjene til føden hos fremmede.

Mange rigsdagsmænd erkendte, at de unge ikke var tjent med 1854-lovens bestemmelser, men alligevel kom det til at tage to årtier, før politikerne nåede til enighed om en reform.

Der var mange interesser hos de voksne og de ældre, der skulle forenes – unges arbejdskraft spillede en vigtig rolle overalt i erhvervslivet – og trods nedsættelsen af en kommission, der sad 1905-10 og foretog en række undersøgelser, krævede det adskillige års forhandlinger, før tyendeloven blev sat ud af kraft.

Når tyendeinstitutionen i vidt omfang var en forsørgelsesinstitution, måtte det give svære problemer for forældre og husbond, at børnene var undervisningspligtige. I agitationsromanen »Vredens Børn. Et Tyendes Saga« (1905), lader Jeppe Åkjær lærer Gydesen holde tale for Per, der skal udskrives af skolen: »... Og når du, Per, nu skal drage fra mig og ud til et Tyendes Gierning – der ikke er misundelsesværdig for nogen, men mindst da for den, der er fattig og uden Beskyttelse, så håber jeg, at du en gang imellem vil tænke på Skolen her og de fornøjelige og lærerige Timer, vi har haft sammen ... Det er en vanskelig Alder at slippe dig i, min Dreng ...«. For det unge tyende, der tjente hos en dårlig husbond, var skolen et fristed, men læreren kunne desværre ikke beskytte sine elever efter konfirmationen.

Meget tyder dog på, at tyendeinstitutionen var ved at ændre karakter i perioden. Antallet af tyende, der var i den undervisningspligtige alder, var faldende i en tid, hvor fødselstallet steg, hvilket kunne tyde på, at det forsørgelsesmæssige sigte nu var mindre dominerende. For Gillelejes vedkommende var der ifølge kirkebogen kun en konfirmand i perioden, der blev konfirmeret, mens han tjente hos fremmede. Samtidig synes tyendets *mobilitet* at være stigende. F.eks. registrerede sognefogeden i Gilleleje hvert år, at ca. 60 unge havde skiftet plads. Nogle af disse unge kom rejsende langvejs fra. I tyendeprotokollen kan man se, at sognet hvert år havde en tilgang på en halv snes karle og piger, der kom fra København eller de andre landsdele. Ofte synes disse unge at have tjent hos slægtninge. Det er nærliggende at tro, at det forsørgelsesmæssige sigte næppe var det centrale for dem, der var villige til at rejse langt. Disse skift skyldtes snarere ønsket om at blive oplært. Ved at skifte plads kunne de unge lære noget nyt – og stadig blive forsørget.

Hjemmene overtog konfirmationen

Den anden samfundsinstitution, der var ved at omstille sig til en ny tids unge, var konfirmationen. Oprindeligt var den jo en kirkelig tvangsforanstaltning oprettet i 1736 – man kunne hverken blive udskrevet af skolen, blive gift, blive soldat eller fæste en gård uden at være blevet konfirmeret – og derfor gav konfirmationen sognepræsten magtmidler i hænde. Det var ham, der suverænt afgjorde, hvornår konfirmanderne var tilstrækkeligt forberedt. Kirken begyndte nu som led i sekulariseringsprocessen at tillægge konfirmationen mindre betydning, hvilket gav sig udslag i selve den kirkelige handling. En kongelig anordning gav fra 1909 præsterne ret til at skille overhøringen fra konfirmationen i kirken, og overhøringen måtte ikke længere have eksamenspræg, men kun være en opbyggelig samtale – præsterne i Gilleleje havde taget overhøringen så alvorligt, så de i kirkebogen gav hver konfirmand en karakter! Nu fik præsterne ret til at opgive at lade konfirmanderne personligt tilspørge, og fremsigelsen af trosbekendelsen kunne også klares af præsten alene. Den nye situation kunne mange steder også aflæses i det ydre, idet man holdt op med at opstille konfirmanderne på kirkegulvet.

Men samtidig tog hjemmene konfirmationen til sig! I alle sociale lag tog den verdslige side af konfirmationen – familiefesten – til i omfang. Det blev bl.a. registreret af Emma Gad i

»Takt og Tone« (1918), der ikke så positivt på konfirmationsfesterne: »Tarvelige Haandværkere, som til daglig maaske er Samfundets fornuftigste Lag, bryder ud af alle Skranker paa en Søns eller Datters Konfirmationsdag.« Hvordan skal man forklare det forhold? Var der tale om en »nedsivning« fra de velstående borgerlige hjem? De store konfirmationsfester vidner om en velstandsforøgelse, men hvorfor netop bruge midler på at fejre de 14-15-årige? Konfirmationen havde jo nu hverken borgerlige eller kirkelige konsekvenser, og alligevel sparede mange familier op gennem år for at kunne holde en stor konfirmationsfest. Og hvorfor oprettede en kreds af københavnske socialdemokrater »Foreningen for borgerlig Konfirmation«? Kan forklaringen være, at de voksne og de ældre ønskede at fejre *pubertetens* indtræden? Netop i disse år var man i byerne – pubertet nævnes sjældent i skriftligt materiale fra landlige miljøer – ret optaget af puberteten. Selve dens eksistens blev i nogle miljøer betragtet som et problem. Der blev f.eks. udarbejdet særlige kostplaner for unge i puberteten, og forældre blev rådet til at sørge for, at huslægen regelmæssigt tilså unge i denne »overgangsalder«. Men der var også hjælp at få andre steder – KFUM havde jo gjort puberteten til sit speciale. Er styrkelsen af den verdslige side af konfirmationen i virkeligheden skabelsen af en ungdomsrite, der passede til det 20. århundrede? Overgangen fra barndom til ungdom blev nu fejret af slægt og familie som en indvielse.

I ældre tid havde de unge i landsbyerne uden kirkens eller familiens indblanding optaget de nykonfirmerede i *ungdomslaget*, der var de unges egen organisation. Ungdomslaget regulerede de unges indbyrdes forhold i forbindelse med fester og legestuer, og der findes gode beskrivelser fra Østjylland, Falster og Fyn af, hvordan »Gadebassen«, karlenes kårede leder, en gang om året tildelte hver af de unge mænd et »Gadelam«. Disse par var så forpligtede overfor hinanden ved fester og legestuer indtil næste forår. Eksemplerne er alle fra det 19. århundrede, og skikken var sandsynligvis forsvundet ved århundredskiftet. Mange steder synes *ungdomsforeningen* at være blevet dens moderne afløser. Her festede og legede man også, men betingelserne var anderledes – her var det de voksne og de ældre, der stod for styret. Meget ofte valgtes præsten eller læreren som formand. De unge var nu bestandig under opsyn – det frie syn på sexualiteten, som synes at ligge i gadelamsskikken, kunne ikke forenes med den ungdomssocialisering, som foreningerne stod for.

Konfirmationen blev en familiefest, hvor de voksne og de ældre på forskellig måde markerede, at de unge nu havde forladt barndommen. I talrige erindringer omtales det træk, at de unge nu skulle være udstyret med en anden klædedragt – oftest støvler eller frakke. De unges nye status skulle markeres i det ydre. Men der *var* også sket en forandring. Når voksne og ældre rejste sig for at tale under konfirmationsfesten, var det et signal om, at de vedkendte sig ansvaret for den unge, der havde forladt skolen. I ældre tid havde konfirmationen ofte den verdslige konsekvens, at de unge nu måtte forsørge sig selv og måske endda bidrage til forsørgelsen af forældre og søskende, mens den nu ved det 20. århundredes begyndelse kunne medføre, at de voksne og de ældre lovede at støtte de unge i »Kampen for en Plads i Tilværelsen«. I mange hjem var man klar over, at hvis de unge skulle nå deres mål, måtte de hærdes og disciplineres. Når KFUM talte så meget om de unges »Kamp«, handlede det om mere end onani.

Kvalificering af unge i sognet

Stationsbyen Gilleleje havde i disse år en uofficiel ledelse, der interesserede sig for andre ting end sognerådet gjorde. Bl.a. lagde de vægt på at give Gillelejes unge bedre betingelser. Man ser på billedet fra 1916 en lille kreds af mænd i deres bedste alder samlet til møde i kroens have. Det er Gilleleje Borgerforening, der holder bestyrelsesmøde, og de syv mænd er uden tvivl ved at sætte en skrivelse sammen til sognerådet. Gilleleje var anneksogn til Søborg, det gamle hovedsogn med præstegård, andelsmejeri m.m., og Søborg-bønderne sad på flertallet i sognerådet.

Jernbanen var kommet til byen i 1896, havnen var blevet udbygget til fordel for fiskeriet, og sommergæsterne havde i et vist omfang stimuleret handel og håndværk. Indbyggertallet voksede raskt – folketællingen angiver for 1911 1.163, men allerede efter fem år er tallet 1.251 (Trap, 4. udgave) – og det tidligere fiskerleje kunne nu med god ret kalde sig en stationsby. Ekspansionen indenfor handel og håndværk var i vid udstrækning sket ved indvandring, og derfor var byen nærmest delt i en ny og en gammel verden. På den ene side af den kanal, der afvandede Søborg Sø, levede den oprindelige fiskerbefolkning, på den anden handlende og håndværkere og lidt derfra lå sognets landbrug. Tre livsformer – *fiskere*, *bønder* og *borgere* – levede hver med deres skikke og særpræg sammen i sognet. De var bl.a. fælles om præsten. Sognepræsten i Søborg havde i 1904 ladet sin unge kapellan flytte til Gilleleje, hvor der med tiden blev oprettet et selvstændigt embede. Gillelejerne var også

»Det uofficielle sogneråd holdt sit bestyrelsesmøde i kroens have. 1916. Gilleleje lokalhistoriske Arkiv«.

fælles om skolen. Gilleleje Skole var en ældre bygning, hvor et stigende antal børn under trange forhold modtog undervisning af en førstelærer, en andenlærer og en forskolelærerinde. Forældrene kunne dog også lade deres børn blive undervist andre steder. Dels drev en ældre kvinde en pøgeskole, og dels havde 4-5 familier oprettet en lille privat skole. Da Gilleleje fik sin egen præst, omdannede han privatskolen til en realskole og ansatte et par lærere. Den lille realskole kunne nu kun eksistere i kraft af jernbanen, der fragtede elever til fra oplandet, og det havde præsten taget konsekvensen af, idet skemaet var lagt efter Gribskovbanens køreplan.

Foruden kirken og skolerne havde Gilleleje en mængde foreninger. Den ihærdige Borgerforening er allerede nævnt, og i samme åndedrag bør man nævne Luthersk Missionsforening, hvor især fiskerne var medlemmer. Byen var i et vist omfang dobbeltorganiseret, idet fiskerne med missionsforeningen i ryggen, og borgerne med borgerforeningen begge tog sig af en række fællesanliggender. Der var således to forsamlingshuse, to sangforeninger, to afholdsforeninger, to søndagsskoler m.v. De tre præster, der virkede i sognet i disse år, var alle tilknyttet Indre Mission og stod sammen med lærerne i et vist omfang udenfor disse to hovedfløje i byens foreningsliv.

Hvordan kvalificerede voksne og ældre de unge i Gilleleje? Lad os følge de unge fra hver af de tre livsformer i sognet. De fleste landbrug i sognet var små – kun seks gårde havde fæstet mere end en medhjælper – og folkeholdet var derfor ikke stort i sognet. De unge, der var født i et landbohem, kom til at fungere som medhjælpere hos deres forældre. Hvis der så var få børn, kunne det knibe med at få lov til at komme hjemmefra. En søn fra et gårdmandshjem fortæller: »Jeg var enebarn og kunne derfor ikke komme hjemmefra som ung, men så var der jo soldatertiden ...«. Der synes ikke i sognet at have været tradition for at tage på højskole, og økonomien har vel også sat grænser. Mange af bønderne holdt skindet på næsen ved at have et bierhverv, og allerede i disse år synes en del unge at have været klar over, at de ikke kunne blive ved landbruget. Antallet af unge var voksende, og så mange kunne ikke brødfødes på arealerne. Enkelte af de unge fra landbrugene kom i lære, men langt de fleste forlod egnen efter få år og flyttede til København som ufaglærte. Ville de blive ved landbruget, var der kun sjældent pladser at få hjemme i sognet. Det fremgår af tyendeprotokollen, at langt de fleste af de unge, der tjente ved sognets landbrug, var tilflyttere, og at de skiftede hyppigt. Især var der rift om pladserne på de større gårde, der kunne fungere som læresteder. Der kendes eksempler på, at mere velstående bønder satte deres børn i den private realskole, men de blev udskrevet straks efter deres konfirmation. Sognet havde dog en proprietær, der som noget helt enestående satte alle seks børn i realskolen og gennemtvang, at alle – piger som drenge – fik en uddannelse. De øvrige bønder stillede sig ikke negativt til skolen, men anså kvalificeringen gennem praktisk arbejde for at være langt vigtigere end skolegang. Det fremgår af interviews med nogle af dem, der var unge i sognet i disse år, at de husker tiden som et langt slid. Pubertetsvanskeligheder synes ikke at have været kendt blandt dem, der havde hårdt fysisk arbejde. Det almindeligste var, at sognets bønder kvalificerede deres unge gennem hårdt arbejde enten hjemme eller i pladser hos fremmede. Der kendes ingen eksempler på, at de unge kom på landbrugs-skole.

Borgerne kvalificerede deres unge på en hel anden måde. Hovedparten af de handlende og håndværkerne var tilflyttere, og de lagde større vægt på at forberede de unge på det

moderne samfund. Takket være jernbanen, sommergæsterne og de mange unge, der tjente i København, var man i Gilleleje by godt orienteret om udviklingen i hovedstaden. Det var kredsen omkring Borgerforeningen, der havde fået oprettet den private realskole, og det var især håndværkere og handlende – foruden naturligvis lægen, fyrmesteren, stationsforstanderen o.l. – der satte deres børn i den. Standsforskellene var mærkbare i realskolen, og en søn af byens gartner fortæller: »Der var ikke andet at stille op end at arbejde hårdt for at bevare min førsteplads. Den kunne de ikke tage fra mig«. Han fik en flot eksamen og opnåede senere at erobre pladsen som trafikelev ved Gribskovbanen. Det kneb imidlertid med at få elever nok, og eksamenskravene til privatisteksamen på Københavns Universitet var så store, at kun få fik eksamen. Det var baggrunden for, at en kreds af borgere gik i alliance med fiskerne for at få rejst en kommunal realskole, hvilket var noget meget usædvanligt for så lille en by.

Lærepladser var sjældne i Gilleleje, og de gik næsten udelukkende til mestrenes egne drenge eller til unge fra andre egne af landet. Der fandtes hverken handelsskole eller teknisk skole i byen, og det var ikke muligt ved jernbanens hjælp at nå til skole andre steder i Nordsjælland. Det var en af grundene til, at realskolen blomstrede. Det var skik i Gilleleje, at andenlæreren stod for aftenskolevirksomheden, og den unge lærer, der var kommet til byen i 1909, havde stor energi og fik samlet mange elever. Der synes også at have været en del privatundervisning i byen. Bl.a. læste lærerne fra kommuneskolen og realskolen sprog med en del unge. Det blev af trafikale grunde betragtet som næsten umuligt for hjemmeboende unge at læse videre. Dog lykkedes det for førstelærerens søn at opnå studentereksamen fra Frederiksborg Statsskole, som den første fra sognet. Generelt må man sige, at hvis de unge mænd ikke kom i lære – og her var mulighederne som nævnt meget begrænsede – måtte de flytte fra byen, hvis de ville lære noget.

Det var endnu sværere for de unge kvinder. Efter konfirmationen blev de gerne sat til at hjælpe til hjemme et par år og kom derefter måske i huset hos fremmede. I realskolen var det almindeligt at tage pigerne ud før eksamen, så de kunne komme til at lære husholdning, og indførslerne i tyendeprotokollerne vidner om, at pigerne langt hyppigere end drengene blev tyende. Den årlige invasion af sommergæster skabte nye muligheder for Gillelejes piger. Hvis en ung pige kunne komme til at hjælpe til hos nogle sommergæster, åbnede det mulighed for, at de tog hende med til København, når sommeren var omme. København var den store magnet – næsten halvdelen af de pladser, som Gillelejes egne unge fik i perioden, var ifølge tyendeprotokollen beliggende i Københavnsområdet. Enkelte af pigerne nåede aldrig at komme hjemmefra. Hvis de var de yngste i børneflokkene og deres forældre oppe i årene, måtte de fortsætte med at tage sig af det huslige. Der var naturligvis rift om pladserne i byens forretninger, og især var pladserne hos de to bagere eftertragtede. Men det blev som regel fremmede unge, der fik pladserne – også som pige hos lægen, præsten, stationsforstanderen eller førstelæreren blev fremmede foretrukket. For pigerne blev årene hjemme hos forældrene ofte oplevet som en ventetid, hvor det eneste, der kunne udfri dem, var at blive gift.

Det var blevet bedre tider for fiskerne. Priserne var på vej op, havnen blev udvidet, og bådene fik dieselmotorer. Tiderne ændrede sig for byens oprindelige befolkning, der tog fat på mulighederne. Der opstod en række serviceerhverv på havnen, der blev varetaget af tidligere fiskere, og et par af byens forretningsfolk kom også fra fiskernes flok. Alligevel

»Dimittenderne fik alle første karakter ved »Almindelig Forberedelseseksamen« i 1923. Bemærk at jakkesættet nu næsten havde fortrængt matroståjet hos de unge konfirmerede mænd i stationsbyen«. Gilleleje lokalhistoriske Arkiv«.

betød det ikke nye muligheder for fiskernes unge. Tværtimod ser vi også her, at kun ganske få af de unge fra fiskerhjem kom i lære eller på realskole. Der synes hverken at have været plads til dem eller økonomi til et kursskifte. Man så heller ikke fiskerdrenge tage plads som tyende – så foretrak de havet. Set i et langt perspektiv var der imidlertid tale om en flugt væk fra erhvervet. Forældrene ønskede, at deres børn skulle skifte erhverv, og en del ældre fiskere gik selv en mellemvej ved at blive »kartoffelfiskere«. Dvs. de sejlede en del af året i fast fart til Nyhavn, hvor de solgte kartofler over rælingen. Dette træk, at fiskerne, da deres vilkår blev bedre, ønskede, at deres børn skulle skifte erhverv, førte bl.a. til den politiske alliance med borgerne, der i 1920 stod bag opførelsen af en kommunal realskole i Gilleleje. Her ville de sammen med borgere og bønder give deres børn muligheder for at kvalificere sig til et erhvervsskifte. Det første hold dimittender fra den nye realskole var på ti – af disse kom hele seks fra fiskerhjem.

Socialisering af unge i sognet

To ting går igen, når ældre fortæller om, hvordan det var at vokse op i sognets landbohjem: Forældrenes ubetingede krav om lydighed og deres egne vanskeligheder ved at skille barnsdomsår fra ungdomsår. Tilsyneladende har de ikke oplevet det at være ung som noget

væsensforskelligt fra at være barn, og det er karakteristisk, at når man beder dem fortælle erindringer fra deres ungdom, vender de meget hurtigt tilbage til barndommen. Barndom og ungdom har ikke været oplevet som to selvstændige dele af livsforløbet. En forklaring kan være, at socialiseringen på landet fortrinsvis skete gennem fysisk arbejde – de tog fat, så snart de kunne gøre lidt nytte – så for dem betød konfirmationen og udskrivningen af skolen kun, at arbejdstiden under forældrenes opsyn blev forøget. Det fremgår af tyendeprotokollen, at kun få kom ud at tjene umiddelbart efter konfirmationen, så de første par år ændredes intet i de unges hverdag.

Når bønderne så sendte deres unge afsted, synes nogle af dem at have valgt pladserne med omhu. Der findes et eksempel på en grundtvigsk bonde, der valgte at lade sine drenge efter tur tjene i et sønderjysk hjem med højskolepræg, hvor de via De danske Ungdomsforeninger stiftede bekendtskab med folkedans, foredrag og andre elementer i den grundtvigske form for ungdomssocialisering. Disse muligheder fandtes ikke i Gilleleje sogn, hvor de fleste bønder havde tilknytning til Luthersk Mission. Som børn havde de fleste unge fra disse hjem gået i søndagsskole, men som konfirmerede fulgte de ikke linien op ved at deltage i missionsforeningens ungdomsarbejde. Baggrunden var vel dels økonomisk – de fleste brug var små og havde brug for de unges arbejdskraft – men forældrene synes også at have ment, at de gavnede deres børn bedst ved at lære dem at tage fat med det samme. Hvis de ikke i de unge år lærte at bestille noget, lærte de det aldrig. At skabe en høj arbejdsmoral synes at have været et af de vigtigste mål i socialiseringen af disse unge. De blev præget med deres forældres værdier, og hvis de mødte nye voksne eller ældre, der fik betydning for dem, var det først som tyende nogle år efter konfirmationen. De unge fra landbrugene synes kun i begrænset omfang at have benyttet sig af mulighederne i byen. De holdt sig til de unge fra de øvrige landbrug og besøgte hinanden meget ofte.

Situationen for unge fra borger- eller fiskerhjem var en anden. De synes at have oplevet en moderne ungdom. Der fortælles således om arrangementer for unge, om lange spadsereture på bakkerne om søndagen, om tennis og skøjteløb, om fløjlsbukser og stivede flipper osv. Selv om Gilleleje var en meget lille stationsby, var der imidlertid konkurrence mellem tilbuddene til de unge. Det skyldes imidlertid først og fremmest de sociale og kirkelige skel, der fandtes i byen. Fiskerne var den oprindelige befolkning, og de fleste af dem var præget af Luthersk Mission. De Skagensfiskere, der indvandrede i disse år, var imidlertid indremissionske og knyttede sig gerne stærkt til præsten. Og flertallet af handlende og håndværkere var tilflyttere. De havde lige som præsten og de fleste af lærerne kun boet i byen i få år og stillede sig ofte positivt overfor Indre Mission eller de grundtvigske. Det er bemærkelsesværdigt, at de præster og lærere, der kom til byen i undersøgelsesperioden alle var helt på det rene med, at »Ungdomsarbejdet« var deres gebet. Den unge kapellan, der etablerede realskolen, oprettede f.eks. en »Pigeforening«, og senere, da der blev indrettet et menighedshus, sørgede han for, at de unge fik et »Ungdomsværelse« med spil og bøger. Det samme gælder den nye andenlærer, der både i afholdsforeningen og spejderarbejdet synes at være inspireret af KFUM. De første år forholdt Luthersk Mission sig passivt overfor disse initiativer. Man holdt fast ved de årlige »Vækkelsesuger« og havde gerne en »Bibelklasse« for dem, der var blevet for gamle til søndagsskolen, men da en ny indremissionsk sognepræst bistået af nogle andre tilflyttere oprettede en regulær KFUM-afdeling med realskolens nye

leder som formand, tog Luthersk Mission udfordringen op og stiftede en egentlig ungdomsforening.

Byen var jo lille, og konkurrencen indenfor ungdomsarbejdet stillede sine krav. Andenlæreren prøvede at imødekomme begge ungdomsforeningers ønsker, spillede for begge sangkor, sejlede til Kullen med et hold unge ad gangen osv. Han gjorde et forsøg på at få koordineret arbejdet ved at stifte en paraplyorganisation, der henvendte sig til alle unge, men »Den kristne Ungdomsalliance« brød sammen efter få år på grund af gensidig mistillid. Denne kappestrid indenfor ungdomsarbejdet og andenlærerens forgæves forsøg på at få indflydelse er karakteristisk for periodens sidste del. I Gilleleje by blev de unges fritid i vidt omfang styret af de voksne og de ældre via foreningerne, men på et enkelt område stod de frit. Det drejer sig om den *fysiske* udfoldelse. Gilleleje Boldklub var oprettet og ledet af de unge selv, og her kunne de være sammen uden de voksne og de ældres kontrol. Det viser sig da også, at boldklubbens medlemmer kom fra alle lejre. Også gymnastikken var noget, som alle kunne forenes om.

Denne gruppe husker ungdomstiden som en helhed, og det er ikke svært for dem at erindre, hvordan det var at være ung. Når så meget ungdomsarbejde hurtigt kom i stand i Gilleleje by, skyldtes det dels, at præster og lærere nu betragtede det som en naturlig del af deres embedsforpligtelse, og dels at de forskellige retninger kappedes om de unge.

Også i denne del af sognet var det almindeligt, at de unge blev boende hjemme i flere år efter konfirmationen. Sognefogeden i Gilleleje synes at have været omhyggelig med at registrere de unges skiftende pladser, så hvis vi kan stole på hans oplysninger, var der i hele perioden kun en halv snes af alle de unge, der var født i sognet, der kom ud at tjene som 14-15-årige. Det er så få, at det må vidne om en generel tendens til at beholde de unge i hjemmet efter konfirmationen. At tage vare på disse unge blev derfor en opgave for hjemmene og foreningerne. Det var f.eks. almindeligt at indmelde de unge i afholdsforeningen straks efter konfirmationen, og der er næppe tvivl om, at hjemmene bevidst overlod en del af socialiseringen til foreningerne. Det har naturligvis været højest individuelt, hvor længe de unge blev boende hos forældrene, men 3-4 år synes ikke at have været usædvanligt. Meget tyder på, at det gav forældrene en vis prestige at have de konfirmerede unge boende.

De unge blev altså i stigende grad boende hjemme, og det betød, at den nødvendige socialisering og kvalificering i høj grad blev varetaget af forældrene. Det afgørende nye, der sker i perioden, er, at forældrene benytter velstandsstigningen til at tage vare på deres børn efter konfirmationen – at dømme efter forholdene i Gilleleje. *Forsørgelsesbyrden* overføres fra de unge selv til forældrene. Der var en stigende tendens til at beholde de unge hjemme som medhjælpere eller som skoleelever, og den usædvanlige beslutning om at oprette en kommunal realskole i så lille et sogn vidner om en fælles vilje til at investere i de unge.

Det, at de unge blev holdt hjemme længere, kom til at betyde, at præsten og læreren fik nye opgaver. Hverken voksne eller ældre i Gilleleje brød sig om at se de unge *stå og hænge* på den bro, der førte over kanalen midt i byen. De unge var nu blevet synlige i lokalsamfundet, og der var blevet flere af dem. Både voksne og ældre fandt det nødvendigt, at de unge beskæftigede sig med noget fornuftigt i de ledige timer under vejledning af en kompetent person. De initiativer, der blev taget i den forbindelse, var private, men forudsatte alligevel præstens eller lærerens medvirken. Embedsforpligtelserne blev i realiteten ganske stille

udvidet, men den nye opgave synes ikke at have gjort dem rådville. KFUM havde jo udviklet en model for ungdomsarbejdet, der lige præcis passede til en stationsby som Gilleleje: »... Korte friske Bibeludlægnings med særlig Adresse til Ungdommen, livlige Livsbil-leder af bibelske Skikkelser og store Mænd, Oplæsning af fængslende Ting, Spørgsmaalsbe-svarelse med rig Afveksling; Friluftslæg og Sport; uskyldige Spil og illustrerede Bøger, Rejseberetninger og fornøjelige Foredrag, klare personlige Vidnesbyrd med mange virkeli-ge Træk fra Livet, korte Bibelsamtaler, hvor Spørgsmaal og Svar følger hurtigt, og megen Sang – det er altsammen Midler, man maa regne med i dette Arbejde, hvor Barnetroen skal bevares og ledes frem til selvstændig, personlig Overbevisning ...« (Olfert Ricard).

Hvilke veje gik den konfirmerede ungdom? Lad os prøve at sammenfatte. Først må det nævnes, at Gilleleje næppe kan siges at være en typisk stationsby, men kursændringen med hensyn til de unge kan meget vel være typisk. Den lokalhistoriske tilgang blev valgt for at anskueliggøre, at forholdene ændrede sig afgørende i løbet af få år. For de unge, der voksede op i det gamle landbrugssamfund, var vejene til voksenlivet alle dominerede af det hårde fysiske slid – forskellen mellem disse unges liv og det ungdomsliv, som deres forældre havde ført, var næppe stor. Anderledes blev det for den del af sognets ungdom, der mødte det nye industrisamfund, således som det udviklede sig i Gilleleje. For dem kom konfirma-tionsfesten i hjemmet til at markere overgangen til et moderne ungdomsliv. Mange blev boende hjemme i flere år, og hvis de rejste ud som tyende, var det almindeligvis for at lære noget. At der i Gilleleje var enighed om, at de unge skulle kvalificeres langt bedre, fremgår af, at den lille sognekommune rejste en kommunal realskole, og stiftelsen af de foreninger, der skulle bistå forældrene med at socialisere de unge, vidner om et stort engagement i de unge. KFUM havde udviklet nogle arbejdsformer, der passede til ungdomsarbejdet i en stationsby, og befolkningen tog godt imod de nye ideer, som »ungdomsarbejderne« – præ-sten og læreren – lagde frem. De nye veje til et voksenliv i det 20. århundredes industrisam-fund blev snart fulgt af et stigende antal unge, der dog bestandig holdt sig indenfor de rammer, som voksne og ældre havde afstukket.

Kilder

Betænkning afgiven af Tyendekommissionen til Regering og Rigsdag. 1910. I: Folketingets Bibliotek.
Interviews med 21 ældre fra Gilleleje. I: Søren Ehlers' arkiv.
Kirkebøger for 1907-1923, Gilleleje sogn. I: Landsarkivet for Sjælland m.v.
Hans Rosendal: Lømmelår og Ungdomstid. I: *Hjem og Skole* 1915.
Tyendeprotokol for Gilleleje Sognefogeddistrikt 1908-1923. I: Gilleleje lokalhistoriske arkiv.

Litteratur

Søren Ehlers: Fremtiden tilhører Ungdommen. I: *Nyt fra stationsbyen* nr. 13. 1988.
Søren Ehlers: Ung i Gilleleje omkring 1. verdenskrig. I: *Gilleleje Museum*. Bd. 28. 1989.
Søren Ehlers: Ungdommens opdragelse – et nyt samfundsproblem. I: *Ungdomskultur* 3. 1989.
P. G. Lindhardt: *Den danske kirkes historie*. Bd. VIII. 1966.
Lørn Piø: Ungdom på landet. I: Axel Steensberg (red.): *Dagligliv i Danmark i det 19. og det 20. århundrede*. Bd. I. 1964.
August F. Schmidt: *Fra Julestue til Valborgblus. Gadebasse og Gadelam*. 1940.